

**Uitsluitend per e-mail:** [REDACTED]

Mevrouw mr. [REDACTED]

p/a [REDACTED]

Den Haag, 8 september 2026

dossiernummer: 206849

uw kenmerk: [REDACTED]

telefoonnummer: [REDACTED]

e-mail: [REDACTED]

**Betreft: beslissing op bezwaar**

Geachte mevrouw [REDACTED]

Bij e-mail van 24 februari 2025 heeft u de algemene raad van de Nederlandse orde van advocaten (hierna: "algemene raad") verzocht om u met toepassing van [artikel 3.19, zesde lid, juncto het vierde lid, van de Verordening op de advocatuur](#) (hierna "Voda") een extra toetskans voor het examenonderdeel ethiek te geven.

Bij besluit van 22 juli 2025, dossiernummer 206324, is uw verzoek afgewezen (hierna: "het bestreden besluit").

Op 2 september 2025, met gronden aangevuld op 14 oktober 2025 is namens u bezwaar gemaakt. Daarbij is verzocht om vergoeding van de proceskosten.

U bent, bijgestaan door uw gemachtigde mr. [REDACTED], op 12 november 2025 gehoord door mr. [REDACTED], in aanwezigheid van [REDACTED] LL.B, beiden werkzaam bij het bureau van de Nederlandse orde van advocaten.

U heeft op 19 november 2025 aanvullende stukken gestuurd met twee bijlagen.

**Uw bezwaren**

U stelt dat aan een vierledige maatstaf wordt voldaan. Deze maatstaf houdt in dat per toetsmoment sprake moet zijn van i) overmacht ii) causaal verband tussen het van buiten komend onheil en het niet behalen van de toets iii) waarbij inspanningen zijn verricht om de gevolgen van het onheil te beperken en iv) alternatieve oplossingen niet toereikend waren (3.1). U meent dat in iedere situatie en op ieder moment aan de maatstaf wordt voldaan, zij het dat een strikte en mechanische toepassing daarvan in dit geval leidt tot een schrijnend en onbillijk resultaat. Er is sprake van een medische situatie, borstkanker, een ziekte die medisch ingrijpend is en een grillig en onvoorspelbaar verloop kent (3.2). Anders dan wordt verondersteld is dit geen acute ziekte (3.3). Bij de

Bezoekadres  
Prinses Beatrixlaan 5  
2596 AK Den Haag  
Tel. 070 - 335 35 35

Postadres  
Postbus 30851  
2500 GW Den Haag

tweede toetskans was achteraf gezien sprake van een eerste fase van overmacht: u was al ernstig ziek, maar wist dat nog niet (3.4). Ten tijde van de tweede toetskans was de diagnose gesteld en was het behandeltraject begonnen. De effecten hiervan, waaronder concentratieproblemen, waren vooraf onvoldoende gecommuniceerd: er was met name op vermoeidheid gewezen. Naar uw mening kan en mag u niet worden verweten dat u desondanks de toets heeft willen doen (3.5). Tijdens de derde toets was u formeel hersteld, maar bleef u de impact voelen in uw concentratie, energie en mentale weerbaarheid. U meent dat ook hier sprake is van een rechtstreeks verband tussen ziekte en toetsresultaat en de overmacht niet langer ter discussie staat (3.6). U volgt niet dat er bij het derde toetsmoment wel is voldaan aan de maatstaf en niet bij de eerdere toetsmomenten. De medische en menselijke realiteit wordt miskend (3.7 t/m 3.11). U wordt feitelijk afgestraft voor uw veerkracht, hoop en pogingen te blijven functioneren, wat u grotendeels gelukt is door alle andere examenonderdelen van de beroepsopleiding wel te behalen. Het gehanteerde beleid miskent de feitelijke omstandigheden, die over de volle breedte van het toetsproces structureel is gehinderd door een objectieve en medische situatie (3.12). Overmacht bij alle drie de toetsmomenten zou erkend moeten worden (3.13), daarom is toepassing van de hardheidsclausule geboden (3.14), gelet op bestaande jurisprudentie (3.15). U meent dat los van de hardheidsclausule er getoetst had moeten worden aan het evenredigheidsbeginsel. Nu dit volgens u is nagelaten en de gevolgen van het besluit disproportioneel zijn, is het besluit ongeschikt, niet noodzakelijk en onevenwichtig. U verzoekt om heroverweging met een expliciete toepassing van het evenredigheidsbeginsel, en alsnog toepassing van de hardheidsclausule (3.16 t/m 3.23).

#### **Toetsingskader**

Op grond van artikel 3.19, eerste lid, van de Voda is aan de beroepsopleiding advocaten (hierna: "BA") een examen verbonden dat bestaat uit een aantal toetsen ten aanzien van de onderwijsonderdelen.

Op grond van artikel 3.19, tweede lid, van de Voda neemt de stagiaire deel aan de eerste toetsgelegenheid van het onderwijsonderdeel.

Op grond van artikel 3.19, derde lid, van de Voda neemt de stagiaire, indien de toets, bedoeld in het tweede lid, niet is behaald, deel aan de eerstvolgende gelegenheid die wordt geboden.

Op grond van artikel 3.19, vierde lid, van de Voda kan de stagiaire per onderdeel ten hoogste driemaal een toets afleggen.

Op grond van artikel 3.19, vijfde lid, van de Voda wordt, indien de stagiaire geen gebruik maakt van de voor hem geldende gelegenheid, bedoeld in het tweede en derde lid, de toets als niet behaald beschouwd.

Op grond van artikel 3.19, zesde lid, van de Voda kan de algemene raad afwijken van het vierde en vijfde lid in gevallen waarin toepassing daarvan zou leiden tot een onbillijkheid van overwegende aard.

Ingevolge artikel 3 van de [Beleidsregel onderwijs en toetsen BA](#) (hierna: "de beleidsregel") verzoekt de stagiaire tot toepassing van de hardheidsclausule als bedoeld in artikel 3.19, zesde lid, van de Voda, uiterlijk vier weken na de desbetreffende toetsgelegenheid.

#### **Overwegingen**

Uit gegevens aangeleverd door de examencommissie en opgenomen op het tableau blijkt de algemene raad onder meer het volgende:

- De eerste toetskans voor het onderdeel ethiek op 14 mei 2022 is niet behaald. Naar aanleiding hiervan heeft u geen verzoek behoud toetskans gedaan.
- Uit de medische verklaringen van de huisarts, radiotherapeut, internist en oncologisch chirurg (bijlage 1, 2 en 3 en de bijlage bij de e-mail van 19 november 2025) blijkt – samengevat – dat u in mei 2022 bij uw huisarts bent geweest met klachten die achteraf gezien de eerste symptomen bleken te zijn van wat later in september 2022 werd vastgesteld als borstkanker. U heeft een intensieve voorbehandeling ondergaan met chemo- en immunotherapie en enkele operaties. De behandelingen zijn afgerond, behalve de hormoontherapie, deze zal nog enkele jaren worden voortgezet. De intensieve behandeling die u heeft ondergaan brengt veel korte en lange consequenties met zich mee. Naast fysieke en psychische effecten worden vooral genoemd vermoeidheidsklachten, concentratieproblemen en traagheid in het denken. De aard en de ernst van deze klachten zijn moeilijk op voorhand te voorspellen. Perioden van relatieve stabiliteit of herstel kunnen worden afgewisseld met fasen van verergering, waardoor de prognose en de dagelijkse belastbaarheid kunnen fluctueren.
- U heeft zich op 20 oktober 2022 laten uitschrijven van het advocatentableau. Op 12 januari 2024 heeft u zich opnieuw als voorwaardelijk advocaat ingeschreven op het tableau.
- De tweede toetskans ethiek op 15 mei 2024 is niet behaald. U heeft geen verzoek behoud toetskans gedaan.
- De derde toetskans ethiek op 14 december 2024 is niet behaald. In het bestreden besluit van 22 juli 2025 is door de algemene raad vastgesteld dat bij de derde toets sprake was van overmacht aan uw kant. Na deze toets heeft u een verzoek herbeoordeling ingediend, dat op 4 april 2025 door de Examencommissie is afgewezen.
- Om uw resultaten in een bredere context van uw prestaties bij de overige onderwijsonderdelen te plaatsen, wordt hier opgemerkt dat u de (eerste) toetskans voor integratieve dag 1 (hierna: "ID1") op 14 juni 2022 in één keer heeft behaald en dat u de (eerste) toetskans integratieve dag 2 (hierna: "ID2") op 20 mei 2025 eveneens in één keer heeft behaald.

De algemene raad stelt vast dat het verzoek van 24 februari 2025 negen weken na de laatste toetskans van 14 december 2024 is ingediend, zodat hiermee de vierwekentermijn als bedoeld in artikel 3 van de beleidsregel ruim is overschreden.

#### *Toepassing van de hardheidsclausule*

In uw afgewezen verzoek van 24 februari 2025 is een beroep gedaan op de hardheidsclausule, vervat in artikel 3.19, zesde lid van de Voda. De thans voorliggende vraag is of daarbij voldoende is aangetoond dat toepassing van het vierde lid leidt tot een onbillijkheid van overwegende aard.

Bij de toepassing van de hardheidsclausule heeft de algemene raad zowel beleids- als beoordelingsruimte. Zoals de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna: "de Afdeling") hierbij heeft overwogen (in haar uitspraken van 19 december 2018, [ECLI:NL:RVS:2018:4184](#) en van 16 november 2022, [ECLI:NL:RVS:2022:3292](#)) is het niet onredelijk dat de algemene raad bij het toepassen van de hardheidsclausule een restrictief beleid voert. Dit beleid houdt in dat de hardheidsclausule slechts wordt toegepast bij overmacht waardoor geen enkele toetskans met goed gevolg kon worden benut. De Afdeling heeft bevestigd dat de

beoordeling van het verzoek niet hoeft te worden beperkt rond de derde toetskans, maar dat de algemene raad bij alle toetskansen mag beoordelen of sprake is van overmacht.

Uit het beleid volgt dat causaal verband moet bestaan tussen het van buiten komend onheil en het niet behalen van de toetsen. De bewijslast voor dit causaal verband rust in beginsel op degene die een beroep op de hardheidsclausule doet. Hoewel het lastig kan zijn om dit bewijs over te leggen, is het niet onredelijk dat de algemene raad de bewijslast bij de stagiaire heeft gelegd.

Voorts dient de stagiaire aan te tonen dat zij er alles aan heeft gedaan om de effecten van zijn beperkingen te verkleinen. Het om u moverende redenen afzien van het vragen om een behoud toetskans dient volgens de Afdeling voor eigen risico te komen. De Afdeling heeft bevestigd dat het deelnemen aan een toets niet in de weg staat aan de mogelijkheid tot het vragen van een 'behoud toetskans', op grond van artikel 3:19, zesde lid juncto vijfde lid, van de Voda.

De Afdeling heeft overwogen dat het besluit om geen extra toetskans aan te bieden onvermijdelijk grote gevolgen heeft. Deze zijn evenwel inherent aan deelname aan de beroepsopleiding. Het niet behalen van het examen van de beroepsopleiding leidt begrijpelijkerwijs tot schrapping van het tableau. De algemene raad heeft in het beleid voldoende rekening gehouden met de belangen van de deelnemers aan de beroepsopleiding, door voor elk vak drie toetskansen aan te bieden. De algemene raad heeft voorts een groot gewicht aan het belang van de kwaliteit van de advocatuur en een goede rechtsbedeling mogen toekennen.

De algemene raad voegt hier nog aan toe dat op grond van artikel 42 van het Opleidings- en examenreglement vernieuwde beroepsopleiding advocaten een stagiaire binnen zes weken na het bekend maken van het resultaat van een toets, eenmalig een herbeoordeling kan verzoeken bij de examencommissie. Eén en ander betekent dat de stagiaire voor elke vak drie toetskansen, drie mogelijkheden van herbeoordeling en de mogelijkheid van behoud toetskans ten dienste staan.

#### *Eerste toetskans*

U heeft op 14 mei 2022 gebruik gemaakt van uw eerste toetskans Ethiek en hiervoor een onvoldoende behaald. U heeft geen verzoek behoud toetskans ingediend. Zoals hiervoor vermeld is door de Afdeling bevestigd dat deelname aan de toets niet in de weg staat aan de mogelijkheid tot het vragen van een behoud toetskans. Eerst in bezwaar heeft u met onderbouwing in bijlage 1 gesteld dat er sprake was van een overmachtsituatie.

U heeft een beknopte ongedateerde verklaring van uw huisarts overgelegd waarin wordt verklaard dat u op enig moment in de maand mei 2022 op het spreekuur bent geweest met enkele beschreven klachten (duizeligheid, lage bloeddruk met een bloedarmoede) hetgeen heeft geresulteerd in een verwijzing naar de gynaecoloog en internist. In deze doktersverklaring blijkt niet vanaf welk moment u last van deze klachten zou hebben gekregen, zodat niet valt uit te sluiten dat de medische klachten die uw huisarts aanleiding gaven u door te verwijzen, zich niet ook al vóór de eerste toetskans voordeden en u dus van tevoren aanleiding hadden kunnen geven af te zien van deelname. Met deze doktersverklaring valt evenmin uit te sluiten dat de klachten zich niet tijdens de toets van 14 mei 2022 manifesteerden, dan wel nadat de toets was benut. Evenmin is gebleken dat die klachten (aangenomen dat ze zich inderdaad pas tijdens de toets manifesteerden) voor u toen zodanig waren dat van u niet gevergd kon worden de toets af te leggen of tot uiterlijk vier weken na de toetsdatum om een behoud toetskans te vragen.

Voor zover u in bezwaar heeft willen stellen dat u ondanks dat u gebruik heeft gemaakt van de toetskans achteraf gezien door medische overmacht hier eigenlijk niet toe in staat was, slaagt dit betoog naar de overtuiging van de algemene raad niet. Het voortschrijdende inzicht bij u dat de beschreven klachten achteraf gezien vroege symptomen moeten zijn geweest van later gediagnosticeerde borstkanker, die hebben geleid tot een intensief behandeltraject en met grillige onvoorspelbare bijwerkingen, kan niet met terugwerkende kracht op uw feitelijk situatie van destijds worden 'geprojecteerd' zodat deze situatie tijdens de eerste toetskans nu aan te merken zou zijn als overmachtsituatie. Het hiervoor bedoelde gewijzigde inzicht laat onverlet dat het feitenverloop is, dat de klachten, aangenomen dat zij op of omstreeks het toetsmoment al merkbaar bij u waren desondanks niet van dien aard waren dat u ervoor koos af te zien van deelname. U heeft bovendien geen aanleiding gezien om een verzoek behoud toetskans in te dienen, hoewel u daar wel de mogelijkheid toe had.

De algemene raad acht het in dit verband relevant op te merken dat dezelfde medische klachten u klaarblijkelijk niet hebben verhinderd om vier weken na de eerste toetskans Ethiek, op 14 juni 2022 deel te nemen aan de toets ID1 en die met succes te behalen.

#### *Tweede toetskans*

U heeft op 15 mei 2024 gebruik gemaakt van uw tweede toetskans Ethiek en hiervoor een onvoldoende behaald. Blijkens bijlage 2 bij uw bezwaarschrift bevond u zich in een oncologisch behandeltraject. U heeft aangegeven dat u ervoor koos uw opleiding voort te zetten, ook al betekende dat dat u -in uw woorden- uw grenzen overschreed, u onderging in de periode radiotherapie. U heeft een verklaring van uw radiotherapeut gedateerd op 28 mei 2025 overlegd. Hierin is uitgebreid uiteengezet dat uw medische klachten in 2022 zijn gediagnosticeerd en dat u hiervoor intensieve behandelingen heeft ondergaan met verschillende therapievormen en meerdere operaties. In de verklaring wordt een breed scala aan bijwerkingen beschreven die zich tijdens en na de behandeling hebben voorgedaan. De behandelend radiotherapeut heeft tot slot het volgende verklaard:

"Het is medisch bekend dat patiënten zelfs na afronding van radiotherapie onverwachte terugvallen in energieniveau en cognitief functioneren kunnen ervaren. Op basis van de behandelgeschiedenis en mijn observaties dat patiënte in aanloop naar de tweede toetskans (...) onvoldoende hersteld was van de fysieke en mentale gevolgen van de behandeling. Dit kan haar in ernstige mate hebben beperkt in haar vermogen om zich voor te bereiden en optimaal te functioneren tijdens het examen. De klachten waren in dit geval niet eenvoudig te voorzien en zijn kenmerkend voor de nasleep van een oncologisch behandeltraject. Ik ondersteun dan ook de verklaring dat haar prestaties beïnvloed kunnen zijn door haar medische toestand die periode."

Anders dan u leest de algemene raad in de doktersverklaring, of elders in het bezwaardossier geen erkenning (uw bezwaarschrift, randnummer 1.4) die de strekking zou hebben dat uw behandelaar(s) de omvang en de ernst van het oncologische traject zou(den) hebben "onderschat". Er wordt simpelweg op gewezen dat het kenmerkend is voor de nasleep van een oncologisch behandeltraject is dat zich onvoorziene klachten kunnen voordoen en er wordt geconstateerd dat die zich in uw geval ook hebben voorgedaan. In dat licht kan de algemene raad niet volgen waarom u van mening bent dat de in bijlage 4 bij uw bezwaarschrift opgenomen Behandelwijzer van het Nederlands Kanker Instituut Antoni van Leeuwenhoek u niet of onvoldoende heeft voorbereid op specifiek concentratieproblemen als bijwerkingen van de radiotherapie. In hoofdstuk 4 staat:

"In de loop van de bestralingsperiode kunt u zich meer vermoeid en futloos gaan voelen. Dit kan door uw behandeling en uw conditie komen, maar ook het regelmatig reizen naar het ziekenhuis kan een extra belasting zijn. De vermoeidheid kan na de behandeling nog aanhouden. (...)"

In de eveneens in bijlage 4 opgenomen brochure Bestraling van KWF Kankerbestrijding staat op blz. 25:

“Het is niet te voorspellen hoe u op de bestralingsbehandeling reageert. Sommige mensen hebben veel last van bijwerkingen, anderen merken er weinig van. (...). De enige algemene bijwerking van bestraling is vermoeidheid. Het herstel van gezond weefsel dat is bestraald en het opruimen van dode kankercellen kost het lichaam veel extra energie. Daarom hebben veel patiënten tijdens en na de bestraling last van vermoeidheid.(...)”

Anders dan u meent de algemene raad dat, toen u ervoor koos om, in uw woorden “uw grenzen te overschrijden” en toch deel te nemen aan de tweede toetskans Ethiek op 15 mei 2024, u op basis van de u beschikbare informatie had kunnen weten dat dit mogelijk wegens vermoeidheid en de mogelijkheid dan wel de voorzienbaarheid van het daarmee gepaard gaande concentratieverlies niet haalbaar zou kunnen zijn en er dus aanleiding was een verzoek behoud toetskans in te dienen. U heeft dit nagelaten. Anders dan u in bezwaar heeft aangevoerd blijkt niet dat het voor u onmogelijk was uw verzoek behoud toetskans in te dienen, zodat bij ook bij de tweede toetskans geen overmachtsituatie is gebleken.

Bij slechts één van de drie toetskansen is komen vast te staan dat sprake was van overmacht, terwijl het door de algemene raad gehanteerde beleid voorschrijft dat u om met succes een beroep te doen op de hardheidsclausule van 3.19, zesde lid van de Voda, moet aantonen dat bij alle drie de toetskansen sprake was van overmacht. Gelet op de staande jurisprudentie van de Afdeling bestuursrechtspraak, hiervoor genoemd, meent de algemene raad dat dit restrictieve beleid niet onredelijk is.

De algemene raad beseft dat u heel gemotiveerd bent om uw opleiding af te ronden en kan zich daarom indenken dat de impact van het bestreden besluit alleen al daarom voor u groot is. Zoals echter eerder opgemerkt heeft Afdeling overwogen dat het besluit om geen extra toetskans aan te bieden onvermijdelijk grote gevolgen heeft. Deze zijn evenwel inherent aan deelname aan de beroepsopleiding. Het niet behalen van het examen van de beroepsopleiding leidt begrijpelijkerwijs tot schrapping van het tableau. In het beleid is voldoende rekening gehouden met de belangen van de deelnemers aan de beroepsopleiding, door voor ieder vak drie toetskansen aan te bieden, alsmede de mogelijkheid om te verzoeken om behoud toetskans en herbeoordeling. Er mag een groot gewicht aan het belang van de kwaliteit van de advocatuur en een goede rechtsbedeling worden toegekend. Gelet hierop kan de algemene raad niet inzien hoe er sprake van strijd met het evenredigheidsbeginsel zou kunnen zijn.

De algemene raad realiseert zich voorts dat in deze procedure en in het vorenstaande uitgebreid wordt ingegaan op uw persoonlijke en medische situatie die voor u ingrijpende gevolgen heeft (gehad). Aan het beoordelen van die situatie in relatie tot uw verzoek kan, hoe kwetsbaar ook, helaas niet ontkomen worden.

Gelet op hetgeen hiervoor is overwogen, meent dat de algemene raad dat er geen reden is het bestreden besluit te herzien.

### **Conclusie**

In het bestreden besluit is het verzoek om een extra toetskans terecht afgewezen omdat in redelijkheid gesteld kan worden dat dit niet leidt tot een onbillijkheid van overwegende aard. Omdat het besluit niet wordt herroepen wordt ingevolge artikel 7:15, tweede lid, van de Awb afgezien van vergoeding van proceskosten.

### **Beslissing**

Het bezwaar is ongegrond.

De algemene raad van de Nederlandse orde van advocaten,  
namens deze,

[Redacted signature]

[Redacted signature]

algemeen secretaris a.i.

[Redacted signature]

*Tegen deze beslissing kunnen belanghebbenden binnen zes weken na bekendmaking van deze beslissing beroep instellen bij de afdeling bestuursrecht van de rechtbank binnen het rechtsgebied waar zij wonen overeenkomstig de bepalingen van hoofdstuk 8 van de Algemene wet bestuursrecht.*